

[B] **WAARHEID BESTAAT NIET.
BART KOUBAA'S "DE LERAAR"**

De leraar, de vierde roman van Bart Koubaa (pseudoniem van Bart Van den Bossche) begint met een motto van Franz Kafka over bomen die vast in de aarde staan en toch ontworteld kunnen geraken. Mensen zijn ook soms zulke bomen.

De leraar is het verhaal van een ik dat een gruwelijke ander wordt. Of is het die ander altijd al geweest?

In het eerste van de honderdtwintig korte hoofdstukken wordt in een allegorisch tafereel — een roerloze vogelverschrikker wordt een agressieve kraai — die omslag aangegeven. Die omslag heeft te maken met wat als “het voorval” omschreven wordt, waarop geregeld zal worden gezinspeeld. Pas na twee derden van de roman zal “het voorval” geïdentificeerd worden. Tijdens een toneelstuk opgevoerd ter afsluiting van het schooljaar projecteren de laatstejaars een filmpje waarop de seksuele vernedering van De Kraai, bijnaam van de leraar, te zien is.

De Kraai is al zevenentwintig jaar leraar Nederlands op een beroepsschool waar automechanica, lassen, elektriciteit en houtbewerking worden onderwezen. In de huidige Vlaamse onderwijsterminologie is hij een leraar Project Algemene Vakken. Hij moet zijn leerlingen immers niet alleen taalvaardigheid bijbrengen maar ze ook maatschappelijk vormen door ze te leren omgaan met seksualiteit, verkeer, geld, media.

Hij hekelt de onderwijsinstructies, de leerplannen, de goed bedoelde onderwijstips, de verwachtingen waaraan leerkrachten vandaag de dag moeten beantwoorden. De leraar wordt geacht, behalve Standaardnederlands te onderwijzen, ook aan zelfmoordpreventie te doen, pesten op school te

voorkomen, gepast te reageren op spijbelen en agressie, ADHD en andere gedragsstoornissen te detecteren en te remediëren.

“Denken ze nu waarlijk dat ik dokter, maatschappelijk werker en leraar in één ben?” vraagt De Kraai zich af. Cynisme is zijn overlevingsstrategie. Hij houdt zich niet aan de officiële leerplannen, persifleert toespraken van directeurs, maakt vernietigende portretten van zijn veelal allochtone leerlingen, hekelt de visie op de multiculturele samenleving van de islamleraar, voor wie hij de bijnaam King Kong bedacht heeft. Hij doet dat in de onvervalste stijl die Vlaams Belangers gebruiken in de propagandablaadjes die op geregelde tijden in de postbussen van Vlamingen gedropt worden. De lezer verwondert zich er dan ook geen moment over dat de ik-verteller, De Kraai, na bijna tweehonderd bladzijden ongenoegen en frustratie te hebben geventileerd, meedeelt: “Ik heb voor het eerst in mijn leven extreemrechts gestemd”.

Bart Koubaa etaleert in *De leraar* onbeschroomd het stereotype van de taalonmacht van zijn leerlingen. In zijn lerarenpraktijk ervaart De Kraai dat het gebrek aan beheersing van het Nederlands door de allochtone ouders en hun schoolgaande kinderen en door de Vlaamse jongeren uit kansarme gezinnen een uitsluitingsmechanisme tot gevolg heeft. Gebrekkige kennis van het Nederlands is de oorzaak van een scheidslijn tussen bevolkingsgroepen, een kloof tussen allochtoon en autochtoon.

“Sommigen kunnen zich zo slecht uitdrukken dat iedere zin die ze uitkramen bijna als een bedreiging klinkt, te meer daar hun intonatie en lichaamstaal volkomen dissonant.”

In 2006 heeft Jurgen Jaspers, sociolinguïstisch onderzoeker aan de Universiteit Antwerpen, dit cliché naar de prullenmand verwezen in een studie, waarvoor hij zelf twee jaar lang op de achterste bank is gaan zitten in een elektromechanica-klas van een Antwerpse stadsschool. Een van zijn bevindingen was dat jonge Marokkanen gebrekkig Nederlands spreken om oudere, klagende, racistische Antwerpenaren te provoceren en ze dan, door een plotse overschakeling naar algemeen Nederlands, dat ze ook blijken te beheersen, voor schut te zetten. Dat Bart Koubaa in zijn roman alleen de taalonmacht van de leerlingen (slachtoffers?) van de Kraai genadeloos en eenzijdig dissecteert is

echter noodzakelijk om dat beeld van het hoofdpersonage te creëren dat hij op het netvlies van de lezer wil branden. Dat kan niet extreem genoeg zijn.

In de jongste roman van Joris Note, *Tegen het einde*, wordt ook het verhaal van een leraar verteld.¹ De openingszin luidt: “Ik ben een moordenaar, om precies te zijn een massamoordenaar”. Die uitspraak blijkt uit een droom afkomstig te zijn van een uitgebluste leraar die, terugblikkend op zijn leven en zijn voorbije carrière, de achterbaksheid van de machtsstaal blootlegt van onderwijsautoriteiten. Wie zich buiten de strakke lijnen van leerplannen begeeft, wordt, hoe verdedigbaar een onconventionele of op een andere ideologie stoelende visie ook mag zijn, onvermijdelijk teruggefloten. In *Tegen het einde* fulmineert Note tegen taalverloedering, betekenisuitholling, taalverwoesting. Voor zijn ik-personage, Maurice Lotermans, vloeit het schrijven voort uit niet meer in te houden woede tegen taalverbijstering. Terwijl Koubaa in *De leraar* de taalonmacht erg veralgemenend en stereotiep beklemtoont, is de analyse die Notes personage maakt van de taalmacht en haar ontsparingen diepgravender en relevanter. Maurice Lotermans is niet de massamoordenaar waarvoor hij zich in de openingszin uitgeeft, De Kraai is dat duidelijk wel. Dat blijkt uit de lange epiloog van *De leraar*, waarin het mozaïek van alle over de roman zeer vakkundig uitgezaaide suggesties, allusies, hints met betrekking tot de verhouding tussen De Kraai en zijn “goddelijke” leerling, zijn definitieve perverse vorm krijgt. In die epiloog wordt heel expliciet het kannibalistische gedrag van De Kraai verklaard en in verband gebracht met de zoektocht naar zijn vader, de morbide sprookjes die zijn moeder hem in haar bed voorgelezen heeft, zijn schizofrenie en het voorbeeld van de Amerikaanse seriemoordenaar Albert Fish, wiens foto op de cover van de roman staat. Hij kwam in 1936 op de elektrische stoel terecht. Die uitleggerige epiloog met een hoog Hannibal Lecter-gehalte staat haaks op de eerste les die de Kraai geeft aan zijn leerlingen na het bekijken van *Rashomon* (1950) van Akira Kurosawa, een film over de verkrachting van een vrouw en de moord op haar man waarover vier getuigen verklaringen afleggen. In die film gebruikt Kurosawa flashbacks om het verhaal altijd maar meer obscuur te maken,

Rashomon van Akira Kurosawa (1950).

zodat de kijker aan het einde letterlijk in het duister tast omtrent wat er nu echt gebeurd is. De film eindigt met meer vragen dan antwoorden. En Koubaa laat De Kraai dan ook, concluderend, aan zijn opgesloten en door hem misbruikte leerling zeggen dat we daaruit kunnen leren dat de objectieve waarheid niet bestaat.

Als Bart Koubaa zijn epiloog geschraapt had, zou die stelling overtuigend overkomen. Nu wordt de pees van de prachtig en ingenieus opgebouwde spanningsboog doorgeknipt.

JORIS GERITS

BART KOUBAA, *De leraar*, Querido, Amsterdam/Antwerpen, 2009, 283 p.

Noot

(1) Zie ELKE BREMS, “Voortdurend omringd door taal. Het proza van Joris Note”, in: *Ons Erfdeel*, jg. 52 (2009), nr. 2, pp. 30-37.